

Hechting aan Ouders en Leeftijdgenoten in Relatie tot Internaliserend Probleemgedrag in de Adolescentie.

Masterthesis Orthopedagogiek
Universiteit Utrecht

Meeuwsen, I. D., & van der Staak, S.
Juni, 2010

Werkveld: Jeugdzorg

Studenten: I. D. Meeuwsen, 3335585
S. van der Staak, 3225895

Begeleider: dr. E. Reitz

Datum: 25-06-2010

Voorwoord

Voor u liggen de resultaten naar aanleiding van het door ons uitgevoerde masteronderzoek naar hechting aan ouders en leeftijdgenoten in relatie tot internaliserend probleemgedrag onder minderjarige adolescenten. De gevonden resultaten zijn onderdeel van een grootschaliger project naar het welbevinden van adolescenten in Nederland waaraan meerdere studenten en docenten van de Universiteit Utrecht aan deelnemen.

Dit masteronderzoek is het resultaat van een samenwerking tussen Ilse Meeuwsen en Sandra van der Staak. Binnen dit masteronderzoek is er een verdeling geweest naar persoonlijke interesses. Zo heeft Ilse zich gericht op het deel dat betrekking heeft tot de eerste onderzoeksvraag; ‘De hechting aan ouders (moeder versus vader), internaliserend probleemgedrag en sekse van de adolescent’. Sandra heeft zich gericht op de tweede onderzoeksvraag ‘Hechting aan leeftijdgenoten, internaliserend probleemgedrag en zelfwaardering van de adolescent’.

De weg naar het eindartikel is niet altijd even eenvoudig geweest. Daarom willen wij graag Ellen Reitz bedanken, zij heeft het mede mogelijk gemaakt om dit masteronderzoek tot een goed resultaat te brengen. In het bijzonder willen wij haar bedanken voor het beschikbaar stellen van de al aanwezige data, haar adviezen en deskundigheid.

Ilse Meeuwsen & Sandra van der Staak

Utrecht, Nederland

25 juni 2010

Hechting aan Ouders en Leeftijdgenoten in Relatie tot Internaliserend Probleemgedrag in de Adolescentie.

I. D. Meeuwsen & S. van der Staak.

Universiteit van Utrecht, Utrecht, Nederland.

Abstract

Background: The aim of this study was to examine the attachment relationship between adolescents, their parents and peers on the one hand and internalizing problem behavior on the other hand. This study also examined if the relation between attachment and internalizing problembehavior was moderated by gender or self-esteem of the adolescent. **Method:** In this longitudinal study, 650 adolescents of 13-14 years old ($M = 13.36$; $SD = 0.55$ jaar) from the Netherlands participated. They filled out the Inventory of Parent and Peer Attachment, the Youth Self-Report and the Self-Perception Profile for Adolescents two times, with a one-year interval in between. **Results:** Low levels of attachment to parents were associated with high levels of internalizing problembehavior of adolescents. Low communication with both parents and for peers low levels of confidence are most effective for developing internalizing problem behavior. Gender did not moderate the relation between attachment to parents and internalizing problem behavior. Furthermore, adolescents showed higher levels of attachment to their mothers than to their fathers. Self-esteem did moderate the relation between communication with parents and internalizing problem behavior. Adolescents showing low levels of communication and self-esteem with both parents reported higher levels of physical symptoms. **Conclusions:** There is a relation between attachment to parents, peers and internalizing problembehavior, but not for all indicators of attachment. It is important to incorporate both gender of the adolescent and of parents in future studies. Furthermore, it is necessary to examine the importance of self-esteem in attachment relations between adolescents, their parents and peers. **Keywords;** adolescent, attachment, parents, peers, internalizing problembehavior, gender, self-esteem.

Inleiding

Vroege hechtingsonderzoekers zoals Bowlby (1982) hebben een eerste start gemaakt met de hechtingstheorie. De hechtingstheorie van Bowlby gaat er vanuit dat de kwaliteit van de hechtingsrelatie van het kind met de opvoeder bepalend is voor de interacties tussen het kind en de opvoeder, met name waar het gaat om vertrouwen en het kunnen bieden van hulp. Opvoeders die gevoelig en responsief reageren op de behoeftes van het kind dragen bij aan een veilige hechting van het kind. Kinderen die veilig gehecht zijn hebben een intern werkmodel ontwikkeld waarbij zij zichzelf zien als geliefd, en ze gaan er vanuit dat anderen positief

reageren op deze behoefte (Barrett & Holmes, 2001; Margolese, Markiewicz, & Doyle, 2005; Wilkinson, 2004). Aan de andere kant draagt een ongevoelige en niet-responsieve opvoeding bij aan het ontwikkelen van een onveilige hechting van hun kind. Een onveilig gehecht kind heeft een intern werkmodel ontwikkeld waarbij het zichzelf ziet als niet geliefd of incompetent. Daarbij gaat het kind er vanuit dat anderen geen aandacht schenken aan zijn/haar behoeftes om geliefd en gewaardeerd te zijn (Barrett & Holmes., 2001; Lieberman, Doyle, & Markiewicz, 1999; Margolese et al., 2005).

Deze hechtingstheorie van Bowlby heeft ook in hedendaags onderzoek nog een belangrijke positie: de kwaliteit van de hechtingsrelatie met de ouders blijkt van grote invloed te zijn op de ontwikkeling van het opgroeiende kind. Veilige hechtingsrelaties met ouders hebben een positieve invloed op de ontwikkeling van het interne werkmodel gedurende de levensloop, door een gevoel van emotionele ondersteuning, nabijheid en continuïteit (Lieberman et al., 1999; Liu, 2008).

Hechtingsrelaties met ouders spelen een grote rol tijdens belangrijke veranderingen in de levensloop, zoals de adolescentiefase. Adolescenten ontwikkelen in deze levensfase een eigen identiteit en leren om autonome en onafhankelijke individuen te worden (Buist, Dekovic, Meeus, & van Aken, 2004b; Bowlby, 1982). Belangrijke hechtingsfiguren voor de adolescent zijn de moeder, vader, leeftijdgenoten en een eventuele partner in een romantische relatie (Laible 2007; Laible, Carlo, & Raffaelli, 2000; Liu, 2008; Margolese et al., 2005).

Het huidige onderzoek richt zich op de hechtingsrelatie van de adolescent met zijn ouders en met zijn leeftijdgenoten. Bowlby maakt in zijn hechtingstheorie onderscheid in veilige en onveilige hechtingsrelaties. Een hechtingsrelatie is echter complex (Ridenour, Greenberg, & Cook, 2006) en daarmee moeilijk te meten. In dit onderzoek wordt de hechtingsrelatie daarom geoperationaliseerd als een continuüm, variërend van een lage tot een hoge mate van gehechtheid. Onder gehechtheid valt onder andere communicatie, vervreemding en vertrouwen (Buist, Dekovic, Meeus, & van Aken, 2004c).

Adolescenten hebben een sterkere hechting met hun moeder dan met hun vader (Buist et al., 2004c; Forbes & Adams-Curtis, 2000; Williams & Kelly, 2005). Zo blijkt dat adolescenten met een hoge mate van hechting, hun moeder boven hun vader en leeftijdgenoten verkiezen om als veilige basis op terug te vallen (Freeman & Brown, 2001; Margolese et al., 2005). Iedere hechtingsfiguur (vader/ moeder/ leeftijdgenoten/ partner) is specifiek belangrijk in een bepaalde levensfase. De moeder is daarbij over alle leeftijden belangrijker dan de vader voor de hechting en voor een veilige basis (Markiewicz, Lawford, Doyle, & Haggart, 2006).

Wanneer er geen onderscheid gemaakt wordt in het ouderlijk geslacht, tonen Kenny en Gallagher (2002) relatief veel bewijs dat adolescenten jongens en meisjes dezelfde mate van gehechtheid met hun ouders rapporteren. Buist, Dekovic, Meeus, en van Aken (2002) tonen daarentegen dat er wel sekseverschillen bij de adolescenten gevonden worden met betrekking tot de hechting aan de ouders. Meisjes rapporteren namelijk een hogere mate van gehechtheid aan de ouders dan jongens.

Voor zowel jongens als meisjes neemt de hechting van het elfde tot het zeventiende levensjaar af. Deze afname verloopt echter niet voor jongens en meisjes hetzelfde. De gemiddelde kwaliteit van de hechting aan de moeder is variabel voor jongens, maar voor meisjes ontwikkelt deze zich lineair. Daarentegen is de kwaliteit van de hechting aan de vader voor meisjes variabel, maar voor jongens lineair (Buist et al., 2002; Buist, Dekovic, Meeus, & van Aken, 2004a). Hieruit blijkt dat meisjes een meer consistente hechting aan hun moeder hebben terwijl jongens een meer consistente hechting hebben aan hun vader. Tevens blijkt uit onderzoek in China dat meisjes meer dan jongens gehecht zijn aan hun moeder (Song, Tompson, & Rerrer, 2009). Verschillende studies tonen daarnaast aan dat adolescenten jongens de relatie met hun vader vaker als veilig ervaren dan dat meisjes dat doen (Buist et al., 2002; Duchesne & Larose, 2007; Duchesne, Ratelle, Poitras, & Drouin, 2009). Wanneer het sekseverschil meer genuanceerd wordt, blijkt dat adolescenten jongens zowel gesteld zijn op hun vader als op hun moeder, terwijl meisjes minder op hun vader gesteld zijn (Lieberman et al., 1999, zoals geciteerd in Margolese et al., 2005). Hoewel er uit voorgaande onderzoeken een verband lijkt te bestaan met betrekking tot de hechting aan de ouder van hetzelfde geslacht, is er volgens Forbes en Adams-Curtis (2000) geen bewijs dat adolescenten een hogere mate van hechting hebben aan de ouder van hetzelfde geslacht. Zij hebben namelijk geen relatie gevonden in de hechting met de ouder van hetzelfde geslacht.

Concluderend kan worden gesteld dat verschillende onderzoekers het er over eens zijn dat de moeder voor adolescenten meisjes de belangrijkste hechtingsfiguur is. Wat betreft adolescenten jongens is er enige onduidelijkheid. Jongens lijken over het algemeen een betere hechtingsband met hun vader te hebben dan meisjes.

Internaliserend probleemgedrag

In de adolescentiefase is er een verhoogd risico op het ontwikkelen van internaliserend probleemgedrag (Laible, 2007; Laible et al., 2000; Margolese et al., 2005). Onder internaliserend probleemgedrag wordt het volgende verstaan: depressieve gevoelens,

angstgevoelens, het vertonen van teruggetrokken gedrag en het hebben van lichamelijke klachten.

Ongeveer twee op de vijf Nederlanders zegt in hun leven ooit een periode van ten minste twee weken te hebben meegemaakt met angstgevoelen, depressieve klachten of beide. Van de jongeren tussen 12 en 17 jaar geeft ongeveer 17% aan ooit angst en/of depressieve klachten te hebben gehad (Centraal Bureau voor de Statistiek, 2003). Cijfers verkregen met de Youth Self-Report (YSR) vragenlijst laten zien dat 8% van de jongeren in het grensgebied en 12,7% in het klinische gebied van internaliserend probleemgedrag scoort (Ter Bogt, van Dorsselaer, & Vollebergh, 2003).

Wanneer onderscheid wordt gemaakt in sekse van de adolescent, blijkt dat meisjes over het algemeen vaker internaliserend probleemgedrag laten zien dan jongens (De Wit, Slot, & van Aken, 2004; Hoffmann, Powlishta, & White, 2004; van Dorsselaer, Zeijl, van den Eeckhout, Ter Bogt, & Vollebergh, 2007). Vanaf de adolescentiefase vertonen meisjes meer internaliserend probleemgedrag dan jongens. Dit geldt voor de verschillende vormen van internaliserend probleemgedrag: angstig/ depressief, teruggetrokken gedrag en lichamelijke klachten (Ter Bogt et al., 2003). De sekseverschillen in het ontwikkelen van internaliserend probleemgedrag komen voor het eerst naar voren tijdens de adolescentiefase en nemen toe naar mate de leeftijd vordert (De Wit et al., 2004; Van Dorsselaer et al., 2007). Van de 12-17 jarigen in Nederland heeft 23 procent van de meisjes psychische klachten, tegenover 10 procent van de jongens (Centraal Bureau voor de Statistiek [CBS], 2003). Zo zijn meisjes vanaf 11 tot 14 jaar bijvoorbeeld eerder depressief dan jongens van dezelfde leeftijd (Liu, 2008). Een mogelijke verklaring voor het verhoogde risico bij meisjes voor het ontwikkelen van internaliserend probleemgedrag vanaf de adolescentiefase, wordt door Hampel en Petermann (2005) gezocht in het hanteren van een slechter aangepaste copingstijl van meisjes dan van jongens.

Hechting en internaliserend probleemgedrag

De hechting aan ouders heeft invloed op het ontwikkelen van probleemgedrag bij adolescenten. Een lage mate van hechting aan de ouders vergroot de kans op het ontwikkelen van zowel internaliserend als externaliserend probleemgedrag (Buist et al., 2004c; Muris, Meesters, & van den Berg, 2003).

Een hoge mate van gehechtheid aan de ouders, maar vooral aan de moeder voorspelt minder angstgevoelens bij adolescenten (Duchesne et al., 2009). Uit onderzoek van Roelofs, Meester, Ter Huurne, Bamelis, en Muris (2006) blijkt er echter geen sekse onafhankelijke rol wat betreft het belang voor de hechting aan de moeder te zijn. Uit dit onderzoek blijkt namelijk

in tegenstelling tot Duchesne en collega's (2009) dat de hechting aan de moeder geen voorspeller is voor zowel jongens als meisjes, voor het ontwikkelen van internaliserend probleemgedrag. Het hebben van problemen in de hechting aan de moeder heeft meer invloed op de ontwikkeling van internaliserend probleemgedrag bij meisjes, terwijl voor jongens juist problemen in de hechting aan de vader meer invloed op het ontwikkelen van internaliserend probleemgedrag blijkt te hebben.

Volgens Liu (2008) heeft de hechting aan de moeder versus vader verschillende invloeden op de ontwikkeling van adolescenten. Meisjes blijken meer warmte van hun moeder te ontvangen en tevens meer internaliserend probleemgedrag te rapporteren (Muris, Meesters, Melick, & Zwambag, 2001; Muris et al., 2003). Uit onderzoek van Margolese en collega's (2005) blijkt dat meisjes met een lage mate van gehechtheid aan hun moeder significant meer depressieve gevoelens vertonen dan jongens. In de adolescentie blijkt er meer ruimte te komen voor de hechting aan de vader. De hechting aan vader blijkt dan ook, in belangrijkere mate dan de hechting aan moeder, voorspellend te zijn voor de manier waarop in de late adolescentie omgegaan wordt met stress (Duchesne et al., 2009). Ook staat de hechting aan vader in verband met gedragsproblemen op school (Williams & Kelly, 2005).

Hoewel sommige onderzoekers vinden dat een hoge mate van hechting gerelateerd is aan internaliserend probleemgedrag (Liu, 2008), kan gesteld worden dat internaliserend probleemgedrag vaker voor lijkt te komen bij een lage mate van hechting aan de ouders. Naast een verband tussen internaliserend probleemgedrag en de mate van hechting aan de ouders, worden ook sekseverschillen van de adolescent en de ouders onderzocht door middel van de onderzoeksvraag: Wat is de relatie tussen de hechting aan moeder en vader en internaliserend probleemgedrag bij adolescenten en wordt deze relatie gemodereerd door sekse van de adolescent? Via longitudinaal onderzoek wordt deze vraag getoetst, welke door verschillende hypothesen wordt opgesplitst. Met betrekking tot hechting wordt verwacht dat zowel jongens als meisjes in hogere mate gehecht zijn aan hun moeder dan aan hun vader. Meisjes hebben een hogere mate van gehechtheid aan hun ouders dan jongens. Met betrekking tot internaliserend probleemgedrag wordt verwacht dat adolescenten met een lage mate van hechting aan de ouders meer internaliserend probleemgedrag vertonen dan adolescenten met een hoge mate van hechting aan de ouders. Tenslotte rapporteren meisjes met een lage mate van gehechtheid aan hun moeder meer depressieve gevoelens dan jongens in relatie tot hun moeder of dan adolescenten in relatie tot hun vader.

Zelfwaardering

Uit verschillende onderzoeken blijkt dat naast hechting aan ouders zelfwaardering ook een belangrijke indicator is voor het al dan niet vertonen van probleemgedrag gedurende de adolescentie (Barber, Ball, & Armistead, 2003; Wilkinson, 2004). Onder zelfwaardering wordt verstaan hoe de adolescent zichzelf ziet en evalueert in relaties met anderen (ouders/leeftijdgenoten/opvoeders/partner). Hiermee wordt zelfwaardering gezien als een indicator voor de psychologische gemoedstoestand van de adolescent. Maar ook is zelfwaardering een belangrijke indicator waar het gaat om het succesvol doorlopen van de adolescentie (Buland & Majumdar, 2008). Onder zelfwaardering wordt in dit onderzoek bedoeld; het zelfbeeld en het (positieve) welzijnsgevoel van de adolescent (Elbaum & Vaughn, 2001; Laible, 2007; Laible, Carlo & Roesch, 2004).

Het zelfbeeld wordt al gevormd in de kindertijd en wordt gezien als een belangrijk component in de algehele ontwikkeling van het kind en de adolescent. Een positief zelfbeeld wordt met name gecorreleerd aan een goede geestelijke gezondheid. Gekeken naar het eerder genoemde interne werkmodel van Bowlby (1982) staat kennismaken met emoties van hechtingsfiguren centraal om zo eigen gevoelens vorm te geven en vertrouwen te krijgen in anderen en zich zeker te voelen. Zelfwaardering neemt toe naarmate de adolescent het gevoel heeft geliefd te zijn (Barrett & Holmes, 2001; Engels, Finkenauer, Meeus & Dekovic, 2000; Laible, 2007). Uit verschillende onderzoeken blijkt dat de kwaliteit van de hechting die de adolescent met de ouders heeft de belangrijkste voorspeller is voor het welzijnsgevoel van de adolescent (Engels et al., 2000; Margolese et al., 2005; Liu, 2008; Wilkinson, 2004). Een lage mate van hechting aan ouders gaat gepaard met een laag zelfbeeld en het beeld dat de adolescent van anderen heeft. Een hoge zelfwaardering van de adolescent wordt in relatie gebracht met een hoge mate van hechting aan de ouders, sociale competentie, emotionele weerbaarheid en goede copingstrategieën in tegenstelling tot adolescenten met een lage mate van hechting aan de ouders en een lage mate van zelfwaardering (Barber et al., 2003; Barrett & Holmes, 2001; Laible, 2007; Liu, 2008; Margolese et al., 2005). Uit onderzoek door Armsden & Greenberg (1987) is gebleken dat een hoge mate van ouderlijke hechting gerelateerd is aan zelfwaardering en levensgeluk van adolescenten en dat een lage mate van hechting gerelateerd is aan gevoelens van depressie, angst en vervreemding. In andere onderzoeken wordt een lage zelfwaardering met name gezien als een risicofactor voor het ontwikkelen van angst- en depressieve gevoelens (Bulanda & Majumdar, 2008; Miyahara & Piek, 2006). Anderzijds is een positief zelfbeeld een beschermende factor voor depressieve gevoelens (Barber et al., 2003).

Er zal onderzocht worden of de relatie tussen hechting aan ouders en internaliserend probleemgedrag gemodereerd wordt door zelfwaardering. Hierbij wordt er verondersteld dat adolescenten met een hoge mate van hechting aan de ouders laag scoren op internaliserend probleemgedrag. Deze relatie zal worden versterkt bij een hoge mate van zelfwaardering.

Leeftijdgenoten

Aan het begin van de adolescentie begint de relatie te veranderen die de adolescent heeft met zijn/ haar ouders, met name waar het gaat om hechting. Zo neemt ten eerste de invloed van de ouders af waar het gaat om het maken van beslissingen, meestal als gevolg van conflicten over normen en waarden en het gedrag van de adolescent. Maar ook geven adolescenten liever de voorkeur aan leeftijdgenoten waar het gaat om gezelschap houden, en als aanspreekpunt voor emotionele steun. Leeftijdgenoten gaan dus een belangrijke rol vervullen waar het gaat om vertrouwen, bieden van steun en de hechtingsbehoefte van de adolescent (Buist et al, 2004; Lieberman et al., 1999).

In het interne werkmodel van Bowlby (1982) vindt gedeeltelijk een verschuiving plaats. Waren het eerst de ouders die een belangrijke positie innamen, worden het nu geleidelijk de leeftijdgenoten van de adolescent die deze positie mede gaan vervullen (Liebermann et al, 1999). Een hoge mate van hechting aan ouders draagt bij aan hechtere en stabielere vriendschappen met leeftijdgenoten. Dit betekent overigens niet, dat de ouders geen belangrijke rol meer vervullen in de hechtingsbehoefte van de adolescent, maar deze rol zal alleen kleiner zijn (Margolese et al., 2005; Laible et al., 2000).

Een vriendschap met een leeftijdgenoot kan het best omschreven worden als het hebben van een hechte en dyadische relatie, waarbij er sprake is van wederzijds vertrouwen, emotionele steun en warmte. Kinderen die al op jonge leeftijd een goede sociale relatie hebben met leeftijdgenoten zijn minder gevoelig voor het ontwikkelen van internaliserend probleemgedrag gedurende de adolescentie zoals depressieve- en angstgevoelens, teruggetrokken gedrag en lichamelijke klachten, zoals buikpijn en hoofdpijn. Kinderen die op jonge leeftijd al veel sociale problemen hebben ervaren, ofwel afgewezen zijn door leeftijdgenoten lopen een groter risico op het ontwikkelen van het zojuist genoemde internaliserend probleemgedrag gedurende de adolescentie. Deze afwijzing door leeftijdgenoten, oftewel een lage mate van hechting met leeftijdgenoten is een risicofactor voor internaliserend probleemgedrag gedurende de adolescentie, ook al is er wel sprake van een goede hechtingsrelatie met de ouders (Laible, 2007; Laible et al. 2000; Lieberman et al., 1999).

Samenvattend kan er gesteld worden dat adolescenten met een hoge mate van hechting aan ouders, vaak ook een hoge mate van hechting aan leeftijdgenoten laten zien. De hechting aan leeftijdgenoten neemt gedurende de adolescentie toe. Adolescenten met een hoge mate van hechting aan leeftijdgenoten kunnen beter omgaan met stress en conflicten met leeftijdgenoten en zijn minder kwetsbaar voor internaliserend probleemgedrag, waarbij de prevalentie gedurende de adolescentie vele malen hoger ligt dan gedurende de kindertijd (Margoless et al., 2005). Opmerkelijk is dat de kwaliteit van de relatie die de adolescent heeft met de leeftijdgenoot van groot belang is voor het welzijn van de adolescent, en niet het aantal relaties (Lieberman et al., 1999).

In dit onderzoek zal onderzocht worden of er een samenhang is tussen de hechting van adolescenten aan leeftijdgenoten en het ontwikkelen van internaliserend probleemgedrag. Er wordt verwacht dat adolescenten met een lage mate van hechting aan leeftijdgenoten meer internaliserend probleemgedrag zullen vertonen. Anderzijds wordt er verwacht dat adolescenten met een hoge mate van hechting aan leeftijdgenoten weinig internaliserend probleemgedrag zullen vertonen.

Methoden

Steekproef en procedure

Voor dit onderzoek is gebruik gemaakt van een steekproef met longitudinale onderzoeksdata bestaande uit twee meetmomenten. De onderzoeksdata zijn verkregen bij adolescente leerlingen op drie openbare middelbare scholen in Nederland. De ouders van de deelnemende leerlingen zijn middels een brief geïnformeerd. Bij minder dan 1% van deze adolescenten is deelname door de ouders geweigerd. Aan meetmoment 1 hebben 650 adolescenten tussen de 13 en 14 jaar oud ($M = 13.36$; $SD = 0.55$ jaar) deelgenomen. Deze adolescenten hebben een compilatie van gestandaardiseerde vragenlijsten ingevuld onder schooltijd. Na dit eerste meetmoment is er een jaar later een 2^e meetmoment geweest. Op meetmoment 2 zijn bij 563 adolescenten die deelnamen aan het eerste meetmoment opnieuw vragenlijsten afgenomen. De scholen zijn opnieuw bezocht en adolescenten die niet meer op de school zaten zijn thuis benaderd en verzocht om opnieuw deel te nemen.

De adolescenten die deel hebben genomen aan het onderzoek komen voornamelijk uit middenklasse autochtone Nederlandse gezinnen. Het aantal jongens en meisjes is in de steekproef relatief gelijk verdeeld (meetmoment 1/2: N jongens = 328/272; N meisjes = 322/291). In 71.5% van de gevallen woonde de adolescent met beide ouders in huis, 14.3% woonde alleen met de moeder en 2% woont alleen met de vader. Zeven en een half procent

woonde met de moeder en een stiefvader, 0.6% met de vader en een stiefmoeder, 2.4% woonde de helft van de tijd bij de vader en de andere helft van de tijd bij de moeder en 1.7% van de adolescenten woonde bij iemand anders dan de eigen ouders.

Meetinstrumenten

Hechting

Om de kwaliteit van de hechting van de adolescent aan de ouders en leeftijdgenoten te meten is gebruik gemaakt van een korte versie van de 'Inventory of Parent and Peer Attachment' (IPPA; Armsden & Greenberg, 1987; Raja, McGee, & Stanton, 1992). De schaal voor de hechting aan de ouders bestaat uit 12 items, welke voor elke ouder apart zijn ingevuld. De schaal voor de hechting aan leeftijdgenoten bestaat eveneens uit 12 items. De items kunnen ieder beantwoord worden met bijna nooit (1), soms (2), vaak (3) of bijna altijd (4). De IPPA is onderverdeeld in de subschalen 'communicatie' (bijvoorbeeld 'ik vertel mijn moeder/vader/vrienden over mijn problemen en zorgen'), 'vervreemding' (bijvoorbeeld 'mijn moeder/vader accepteert mij zoals ik ben; ik voel dat mijn vrienden hele goede vrienden zijn') en 'vertrouwen' (bijvoorbeeld 'ik word makkelijk boos op mijn moeder/vader; ik ben vaker boos dan mijn vrienden dat weten'). Nadat de subschaal 'vervreemding' omgepooled is, geeft een hoge score aan dat er een hogere mate van hechting aan de ouders en leeftijdgenoten is. De alfa's zijn op meetmoment 1/2 voor communicatie moeder = .67/.70; vervreemding = .75/.73; en vertrouwen = .56/.55. Voor de hechting aan vader zijn de alfa's op meetmoment 1/2 voor communicatie = .69/.72; vervreemding = .73/.77; en vertrouwen = .60/.72. Voor de hechting aan leeftijdgenoten zijn de alfa's op meetmoment 1/2 voor communicatie = .71/.74; voor vervreemding = .70/.43; en voor vertrouwen = .53/.54.

Internaliserend probleemgedrag

De 'Youth Self-Report' (YSR; Achenbach, 1991; Verhulst, van der Ende, & Koot, 1997) is gebruikt om de adolescent zijn/haar eigen probleemgedrag te laten rapporteren. In dit onderzoek worden alleen de schalen voor internaliserend probleemgedrag gebruikt: 'Angstig/depressief (AD)', 21 items (bijvoorbeeld 'ik schaam me gauw, voel me gauw opgelaten'); 'Teruggetrokken gedrag (TG)', 7 items (bijvoorbeeld 'ik ben liever alleen dan met anderen') en 'Lichamelijke klachten (LK)', 9 items (bijvoorbeeld 'ik voel me oververmoeid'). De items kunnen beantwoord worden met: helemaal niet van toepassing (0), een beetje of soms van toepassing (1) en duidelijk of vaak van toepassing (2). De alfa's zijn op meetmoment 1/2: .85/.88 voor AD; .65/.68 voor TG; en .73/.76 voor LK.

Zelfwaardering

De globale zelfwaarderingsschaal van de Self-Perception Profile for Adolescents (SPPA; Harter, 1988; Wichstrom, 1995) is gebruikt om de adolescent zijn/haar eigen globale zelfwaardering te laten beoordelen. De schaal voor globale zelfwaardering bestaat uit 5 items, waarbij de adolescent de keuze heeft uit twee antwoordmogelijkheden kant A of kant B (bijvoorbeeld 'sommige jongeren zijn vaak teleurgesteld in zichzelf' of 'sommige jongeren zijn bijna nooit teleurgesteld in zichzelf'). De score voor deze 5 items bestaat uit de antwoordcategorieën: 1 = helemaal waar voor mij (kant A), 2 = een beetje waar voor mij (kant A), 3 = een beetje waar voor mij (kant B), 4 = helemaal waar voor mij (kant B). De items zijn zonodig hergecodeerd zodat een hoge score op zelfwaardering aangeeft dat de adolescent een positieve waardering gerapporteerd heeft op de 5 items, en een positief zelfbeeld heeft. De alfa's op meetmoment 1 en meetmoment 2 zijn respectievelijk .78/.80.

Resultaten

Beschrijvende statistieken

Tabel 1 laat de correlaties, gemiddelden en standaard deviaties zien van de verschillende combinaties van de variabelen op meetmoment 1 en 2. Er is een hoge stabiliteit van het internaliserend probleemgedrag (AD, TG en LK) over de tijd (met correlaties variërend tussen .46 en .59). Daarnaast blijkt hechting aan de ouders op meetmoment 1 te correleren met internaliserend probleemgedrag van adolescenten op meetmoment 2 (met correlaties variërend tussen .10 tot .30). Communicatie vader vertoont geen relatie met internaliserend probleemgedrag. Alle gevonden verbanden zijn volgens verwachting negatief, wat inhoudt dat er bij een lage mate van hechting aan de ouders op meetmoment 1 een hoge mate van internaliserend probleemgedrag op meetmoment 2 gerapporteerd wordt.

Wanneer onderscheid wordt gemaakt in de sekse van de adolescent blijkt dat alle correlaties voor meisjes in de hechting aan moeder significant zijn, behalve LK met vervreemding. Daarentegen correleert LK alleen met vervreemding voor jongens in de hechting aan moeder. Voor de hechting aan vader zijn er voor jongens alleen significante correlaties gevonden tussen vervreemding en TG en tussen vertrouwen en AD. De andere verbanden zijn niet significant. Voor de hechting van meisjes aan hun vader zijn er meer significante verbanden gevonden.

In de correlatietabel (Tabel 1) is tevens af te lezen dat er meer verbanden worden gevonden tussen hechting aan moeder en internaliserend probleemgedrag dan hechting aan vader en internaliserend probleemgedrag. Vooral voor jongens in de hechting aan hun vader

blijkt er daarbij weinig verband te zijn. Verschillen in de correlaties van hechting aan moeder versus vader zijn onderzocht met behulp van de Fisher Z toets. Voor meisjes blijkt er significant ($p < .05$) meer verband te zijn tussen communicatie met moeder ($r = -.20^{**}$) en AD, dan met vader ($r = -.02$). De andere correlaties verschillen niet significant van elkaar voor moeder versus vader. Communicatie met moeder lijkt daarmee voor meisjes een belangrijker voorspeller voor het ontwikkelen van AD dan communicatie met vader.

Tevens zijn de correlatiecoëfficiënten (Tabel 1) berekend voor zelfwaardering op meetmoment 1 en internaliserend probleemgedrag op meetmoment 2, hierin is geen onderscheid gemaakt naar sekse. Zelfwaardering op meetmoment 1 blijkt zoals verwacht te correleren (met correlaties variërend tussen $-.20$ en $-.35$) met internaliserende probleemgedrag op meetmoment 2. De gevonden verbanden zijn allen negatief, dit houdt in dat er bij een lage mate van zelfwaardering op meetmoment 1 een hoge mate van internaliserend probleemgedrag (AD, TG en LK) op meetmoment 2 gerapporteerd wordt.

Hechting aan leeftijdgenoten op meetmoment 1 correleert met internaliserend probleemgedrag op meetmoment 2. Communicatie leeftijdgenoten op meetmoment 1 correleert negatief met TG. Dit geeft weer dat er bij een lage mate van communicatie aan leeftijdgenoten op meetmoment 1, er een hoge mate van TG op meetmoment 2 gerapporteerd wordt. Opvallend is de positieve correlatie tussen communicatie aan leeftijdgenoten en LK. Dit betekent dat een hoge mate van communicatie met leeftijdgenoten gerelateerd is aan een hoge mate van LK.

Vervreemding is negatief gecorreleerd aan internaliserend probleemgedrag, behalve voor LK, daar is geen samenhang. Bij een lage mate van vervreemding op meetmoment 1 wordt een hoge mate van internaliserend probleemgedrag (AD, TG) op meetmoment 2 gerapporteerd. Dit is overigens een opvallend verband: een lage mate van vervreemding aan leeftijdgenoten is gerelateerd aan een hoge mate van internaliserend probleemgedrag (AD en TG). Bij vertrouwen is er ook sprake van een negatieve samenhang. Bij een lage mate van vertrouwen op meetmoment 1 wordt een hoge mate van internaliserend probleemgedrag (AD, TG en LK) op meetmoment 2 gerapporteerd.

Hechting en internaliserend probleemgedrag

De hypothese of meisjes een hogere mate van gehechtheid hebben aan hun ouders dan jongens, is aan de hand van een T-toets getoetst op meetmoment 1 en 2. Hierbij is in eerste instantie geen onderscheid gemaakt tussen het geslacht van de ouder. Er is getoetst met een schaal die de hechting aan beide ouders representeert. Hieruit is gebleken dat er op beide meetmomenten geen significant verschil is tussen jongens en meisjes, op meetmoment (M) 1/2 met betrekking

Tabel 1

Correlatiecoëfficiënten van de Hechting aan Ouders, Leefijdgenoten, Zelfwaardering (T1) en Internaliserend probleemgedrag (T1 en 2) voor Jongens en Meisjes.

Variabele	Mean	S.D	Angstig/depressief Meetmoment 2		Teruggetrokken gedrag Meetmoment 2		Lichamenlijk klachten Meetmoment 2					
			Jongens	Meisjes	Totaal	Jongens	Meisjes	Totaal	Jongens	Meisjes	Totaal	
Meetmoment 1												
Angstig/depressief	.34	.28	.49**	.58**	.58**	.49**	.53**	.52**	.27**	.39**	.40**	
Teruggetrokken gedrag	.38	.33	.40**	.37**	.40**	.58**	.53**	.56**	.24**	.24**	.28**	
Lichamenlijke klachten	.49	.35	.22**	.31**	.33**	.21**	.25**	.26**	.46**	.59**	.59**	
Communicatie moeder	2.88	.65	-.18**	-.20**	-.15**	-.20**	-.14**	-.15**	-.11	-.19**	-.10*	
Communicatie vader	2.58	.34	-.10	-.02	-.05	-.12	-.03	-.07	-.05	-.07	-.07	
Communicatie ouders	5.46	1.12	-.16*	-.12	-.10**	-.19**	-.09	-.12**	-.09	-.16*	-.07	
Vervreemding moeder	3.43	.57	-.22**	-.18**	-.18**	-.22**	-.22**	-.22**	-.17**	-.09	-.11*	
Vervreemding vader	3.28	.63	-.12	-.14*	-.12**	-.15*	-.14*	-.14**	-.09	-.13*	-.09*	
Vervreemding ouders	6.71	1.03	-.19**	-.19**	-.16**	-.21**	-.20**	-.20**	-.14*	-.13*	-.11*	
Vertrouwen moeder	3.45	.49	-.20**	-.32**	-.27**	-.19**	-.28**	-.24**	-.12	-.14*	-.15**	
Vertrouwen vader	3.36	.55	-.21**	-.23**	-.24**	-.12	-.16**	-.16**	-.12	-.21**	-.20**	
Vertrouwen ouders	6.81	.88	-.24**	-.32**	-.30**	-.19**	-.25**	-.21**	-.13*	-.20**	-.19**	
Communicatie leefijdgenoten	9.29	2.73	-	-	.03	-	-	-.09*	-	-	.17**	
Vervreemding leefijdgenoten	12.43	2.39	-	-	-.09*	-	-	-.14**	-	-	.02	
Vertrouwen leefijdgenoten	14.33	1.70	-	-	-.40**	-	-	-.38**	-	-	-.28**	
Zelfwaardering	15.29	3.18	-	-	-.35**	-	-	-.29**	-	-	-.20**	

Note. N varieert van 284 tot 650.

* p < .05 ** p < .01.

tot communicatie ($t = -1.27$; $p = .21$ / $t = -1.14$; $p = .26$) en vervreemding ($t = -.39$; $p = .70$ / $t = .12$; $p = .91$). De variabele vertrouwen toonde wel een significant sekseverschil ($t = 3.41$; $p < .01$ / $t = 2.6$; $p = .01$). Jongens vertonen een hogere mate van vertrouwen ($m = 6.90$ / 6.85) aan de ouders dan meisjes ($m = 6.70$ / 6.64).

Wanneer onderscheid wordt gemaakt in sekseverschillen van de ouder, werden er in tegenstelling tot de hechting aan de ouders meer significante verschillen in de sekse van de adolescent gevonden. Jongens en meisjes verschillen significant met betrekking tot communicatie moeder, op M1/2 ($t = -2.98$; $p < .01$ / $t = -3.73$; $p < .01$), waarbij meisjes ($m = 2.95$ / 2.90) gemiddeld hoger scoren dan jongens ($m = 2.80$ / 2.69). Ook zijn er significante sekseverschillen gevonden met betrekking tot vertrouwen moeder op M1 ($t = 4.94$; $p < .05$) alsmede vertrouwen vader op beide meetmomenten M1/2 ($t = 3.45$; $p < .01$ / $t = 3.18$; $p < .01$). Overeenkomstig met de resultaten voor hechting aan beide ouders, scoren jongens hierbij gemiddeld voor zowel moeder ($m = 3.49$) als aan vader M1/2 ($m = 3.44$ / 3.41) hoger dan meisjes (moeder $m = 3.40$; vader $m = 3.28$ / 3.24). Voor de andere aspecten van hechting zijn er geen significante sekseverschillen gevonden. Wanneer gekeken wordt naar de hypothese dat meisjes een hogere mate van gehechtheid aan hun ouders rapporteren dan jongens, blijkt aan de hand van deze resultaten dat deze alleen geldt voor communicatie met moeder. Meisjes zijn daarin in hogere mate gehecht dan jongens. Voor de andere aspecten moet de hypothese worden verworpen. Als er al significante sekseverschillen gevonden worden, hebben jongens in de meeste gevallen namelijk juist een hogere mate van gehechtheid aan de ouders, dan meisjes.

Evenals de analyse van sekseverschillen in de hechting, zijn ook sekseverschillen in internaliserend probleemgedrag bij adolescenten aan de hand van de T-toets onderzocht. Er blijkt voor alle aspecten van internaliserend probleemgedrag een significant sekseverschil te zijn, op beide meetmomenten. Resultaten op M1/2 zijn voor AD ($t = -6.64$; $p < .01$ / $t = -5.77$; $p < .01$), voor TG ($t = -4.23$; $p < .01$ / $t = -3.01$; $p < .01$) en voor LK ($t = -8.00$; $p < .01$ / $t = -9.12$; $p < .01$). In alle gevallen scoren meisjes significant hoger op internaliserend probleemgedrag dan jongens. Met gemiddelden op M1/2 voor meisjes AD ($m = .41$ / $.38$), TG ($m = .44$ / $.41$) en LK ($m = .60$ / $.57$). Voor jongens AD ($m = .27$ / $.25$), TG ($m = .33$ / $.33$) en LK ($m = .39$ / $.31$).

Aan de hand van een gepaarde T-toets is onderzocht of er verschillen zijn in de hechting aan de moeder versus vader. Met betrekking tot de verschillende aspecten van hechting blijken er voor alle aspecten overeenkomstige resultaten te zijn. Voor M1/2 communicatie ($t = 10.84$; $p < .01$ / $t = 10.49$; $p < .01$), waarbij de communicatie met moeder ($m = 2.88$ / 2.81) hoger is dan de communicatie met vader ($m = 2.58$ / 2.51); vervreemding ($t = 6.03$; $p < .01$ / $t = 6.22$; $p < .01$), waarbij de vervreemding aan moeder ($m = 3.43$ / 3.33) hoger is dan de vervreemding aan

vader ($m = 2.58 / 3.17$); vertrouwen ($t = 3.83$; $p < .01$ / $t = 3.47$; $p < .01$), waarbij het vertrouwen in moeder ($m = 3.45 / 3.42$) hoger is dan het vertrouwen in vader ($m = 3.36 / 3.32$). Met deze resultaten kan de hypothese worden aangenomen dat zowel jongens als meisjes in hogere mate gehecht zijn aan hun moeder dan aan hun vader.

Tot slot is het verloop van de hechtingsrelatie aan moeder en vader over de tijd eveneens onderzocht aan de hand van een gepaarde T-toets. De hechting aan de ouder op meetmoment 1 is daarbij vergeleken met de hechting op meetmoment 2. Hieruit blijkt dat de hechting aan beide ouders afneemt, voor moeder/vader ($t = 3.75$; $p < .01$ / $t = 4.03$; $p < .01$) met een gemiddelde op M1/2 voor moeder ($m = 3.25 / 3.18$) en voor vader ($m = 3.08 / 3.00$). Met betrekking tot de subschalen blijkt dat voor moeder/ vader communicatie ($t = 2.48$; $p < .05$ / $t = 2.82$; $p < .01$) en vervreemding ($t = 4.07$; $p < .01$ / $t = 4.41$; $p < .01$) afneemt, met een gemiddelde op M 1/2 voor moeder (communicatie $m = 2.87 / 2.81$; vervreemding $m = 3.43 / 3.33$) en voor vader (communicatie $m = 2.59 / 2.51$; vervreemding $m = 3.29 / 3.16$). Voor beide ouders is er geen significant verband gevonden voor de subschaal vertrouwen (moeder $t = 1.20$; $p = .23$ / vader $t = 1.45$; $p = .15$).

Sekse als moderator in de hechting aan ouders en het ontwikkelen van internaliserend probleemgedrag

Voor het voorspellen van het internaliserend probleemgedrag aan de hand van de hechting aan de ouders, is een stapsgewijze multiple regressie uitgevoerd. Internaliserend probleemgedrag op meetmoment 2 is daarin de afhankelijke variabele. De regressieanalyses zijn afzonderlijk uitgevoerd voor de verschillende vormen van internaliserend probleemgedrag (AD, TG en LK). Stap 1: De controlevariabelen internaliserend probleemgedrag op meetmoment 1 en sekse van de adolescent zijn toegevoegd. Om hoofdeffecten te toetsen, zijn de verschillende aspecten van hechting aan de moeder en aan de vader in de tweede stap toegevoegd. Tot slot zijn interactievariabelen gemaakt (de verschillende aspecten van hechting aan ouders op meetmoment 1 en de sekse van de adolescent) en in stap 3 (afzonderlijk van elkaar) toegevoegd. De resultaten zijn te vinden in Tabel 2.

Resultaten van de eerste stap laten zien dat de controle van internaliserend probleemgedrag op meetmoment 1 sterk samen hangt met meetmoment 2 AD/TG/LK ($\Delta R^2 = .52/.55/.52$). Dit betekent dat internaliserend probleemgedrag op meetmoment 1 een sterke voorspeller is voor internaliserend probleemgedrag op meetmoment 2. Sekse van de adolescent is een significante voorspeller voor AD en LK en verklaart op M 1/2 respectievelijk 7 en 15%

Tabel 2

Stapsgewijze regressie-analyse, hechting aan ouders (M1) als voorspeller van internaliserend probleemgedrag (M2), met sekse als moderator.

Stap		AD		TG		LK	
		β	ΔR^2	β	ΔR^2	β	ΔR^2
1	<i>Controle variabelen</i>		.33***		.32***		.39***
	Intern. Probleemgedr. (M1)	.52***		.55***		.52***	
	Sekse	.07***		.03		.15***	
2	<i>Hoofdeffect hechting (M1)</i>		.03***		.03***		.02*
	moeder: Communicatie	-.04 ⁺		-.01		-.07*	
	Vervreemding	-.03		-.06		-.00	
	Vertrouwen	-.03		-.03		.03	
	vader: Communicatie	.05*		.04		.04	
	Vervreemding	-.01		-.04		-.02	
	Vertrouwen	-.04		-.00		-.05	

⁺ $p = .06$. * $p < .05$. ** $p < .01$. *** $p < .00$.

van de variantie. Meisjes scoren hoger op deze vormen van internaliserend probleemgedrag dan jongens. In tegenstelling tot voorgaande resultaten blijkt sekse geen voorspeller te zijn voor TG. De controlevariabelen samen verklaren ongeveer 1/3 van de variantie in AD/TG/LK ($\Delta R^2 = .33/.32/.39$).

In de tweede stap zijn er alleen significante hoofdeffecten gevonden voor communicatie. In de communicatie met moeder heeft sekse een trend naar significantie ($p = .06$) met betrekking tot AD. Dit verband is negatief en houdt in dat er met voorzichtigheid gesteld kan worden dat een lage mate van communicatie moeder op M1 een hoge mate van AD op M2 lijkt te voorspellen. Communicatie met moeder is significant negatief gerelateerd aan LK: een lage mate van communicatie met moeder op M1 voorspelt een hoge mate van LK op M2. Dit komt overeen met de hypothese dat een lage mate van hechting een hoge mate van internaliserend probleemgedrag voorspelt. Communicatie met vader is daarentegen significant positief gerelateerd aan AD: een lage mate van communicatie met vader op M1 voorspelt een lage mate van AD op M2 hetgeen niet overeenkomt met de hypothese.

Met het toevoegen van interactievariabelen in de derde stap zijn geen significante verbanden gevonden en zijn daarom niet in Tabel 2 opgenomen. Het verband tussen hechting

op M1 en internaliserend probleemgedrag van de adolescent op M2 verschilt niet voor jongens en meisjes. De gestelde hypothese dat jongens en meisjes verschillen in samenhang tussen hechting en internaliserend probleemgedrag moet dus worden verworpen.

Zelfwaardering als moderator in de hechting aan ouders en de ontwikkeling van internaliserend probleemgedrag.

Niet alleen is onderzocht of hechting aan ouders van invloed is op internaliserend probleemgedrag, ook is onderzocht of zelfwaardering een moderator is van deze relatie. Wederom is gebruik gemaakt van een stapsgewijze multiple regressie. Internaliserend probleemgedrag op meetmoment 2 is hierbij de afhankelijke variabele. De regressieanalyses worden afzonderlijk uitgevoerd voor de verschillende vormen van het internaliserend probleemgedrag (AD, TG en LK). De controlevariabele internaliserend probleemgedrag op meetmoment 1 is in stap 1 toegevoegd. In de tweede stap zijn de verschillende aspecten van hechting aan ouders (M1) toegevoegd. Globale zelfwaardering (M1) is in de derde stap toegevoegd. Als laatste zijn in stap 4 de verschillende interactievariabelen voor de verschillende aspecten van de hechting aan ouders (M1) en zelfwaardering (M1) gemaakt en afzonderlijk van elkaar toegevoegd om zo moderator-effecten te toetsen. Resultaten hiervan zijn zichtbaar in Tabel 3.

Uit alle drie de analyses blijkt dat internaliserend probleemgedrag op M1 een significante voorspeller is van internaliserend probleemgedrag op M2 ($\Delta R^2 = .31/.30/.36$). In de tweede stap is er alleen een significant hoofdeffect gevonden voor communicatie aan ouders met betrekking tot LK ($p = .05$). Dit verband is negatief, maar delta R^2 is niet significant. Er kan met voorzichtigheid gesteld worden dat een lage mate van communicatie aan ouders op M1 een hoge mate van LK op M2 voorspelt. Uit de eerder besproken seksespecifieke resultaten is gebleken dat vooral communicatie aan moeder (M1) relevant is.

De toevoeging van zelfwaardering (M1) draagt niet bij aan het voorspellen van internaliserend probleemgedrag (M2). Dit is in tegenstelling tot de eerder besproken significante negatieve correlaties tussen zelfwaardering (M1) en internaliserend probleemgedrag (M2).

Hoewel er geen hoofdeffect gevonden is voor zelfwaardering, is er wel een interactie gevonden met het toevoegen van interactievariabelen in de vierde stap. Er is een significant interactie-effect ($\beta = -.84, p = .05$) gevonden voor communicatie aan ouders (M1) en lichamelijke klachten ((M2) (zie Figuur 1)).

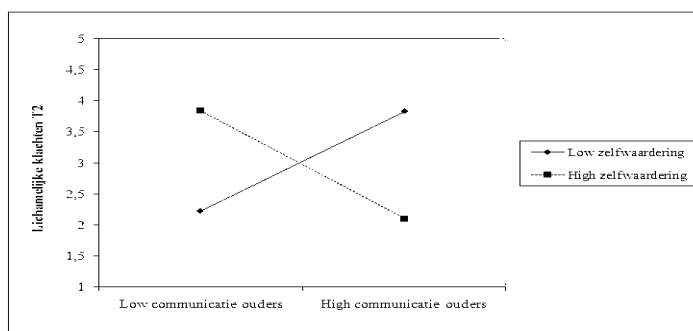
Tabel 3

Stapsgewijze regressie-analyse, hechting aan ouders (M1) als voorspeller van internaliserend probleemgedrag (M2), met zelfwaardering als moderator.

Stap		AD		TG		LK	
		β	ΔR^2	β	ΔR^2	β	ΔR^2
1	<i>Controle variabele</i>		.31***		.30***		.36***
	Intern. Problematiek (M1)	.56***		.54***		.60***	
2	<i>Hoofdeffect hechting (M1)</i>		.03		.01		.00
	ouders:Communicatie	-.05		.03		-.03***	
	Vervreemding	-.03		-.14		-.00	
	Vertrouwen	-.11		.00		-.03	
3	<i>Hoofdeffect zelfw (M1)</i>		.01		.00		.00
	Zelfwaardering	-.09		-.03		-.03	
4	<i>Interactievariabelen (M1)</i>		.00		.01		.01
4a	Zelfw*Communicatie	-.12		-.62		-.84 ⁺	
4b	Zelfw*Vervreemding	-.38		.62		.14	
4c	Zelfw*Vertrouwen	-.06		-.20		.80	

Noot. Interacties zijn apart uitgevoerd voor de verschillende interactievariabele in stap 4a, 4b en 4c

⁺ $p = .05$. *** $p < .00$.

Figuur 1. Interactie tussen hechting aan ouders M1 en lichamelijke klachten M2, met de toevoeging van de moderator zelfwaardering M1 (stap 4a).

Bij een hoge mate van communicatie ouders zal een hoge mate van zelfwaardering leiden tot meer lichamelijke klachten dan een lage mate van zelfwaardering. Wanneer communicatie

ouders echter hoog is, zal een lage mate van zelfwaardering leiden tot meer lichamelijke klachten.

Hechting aan leeftijdgenoten en internaliserend probleemgedrag.

Om te onderzoeken of hechting aan leeftijdgenoten van invloed is op internaliserend probleemgedrag van adolescenten, is wederom gebruik gemaakt van een stapsgewijze multiple regressie. Internaliserend probleemgedrag op meetmoment 2 is hierin de afhankelijke variabele. De drie regressieanalyses zijn afzonderlijk uitgevoerd voor de verschillende vormen van internaliserend probleemgedrag AD/TG/LK (zie Tabel 4). In de eerste stap is het internaliserend probleemgedrag op meetmoment 1 toegevoegd om zo het internaliserend probleemgedrag op meetmoment 2 te voorspellen. Om hoofdeffecten te toetsen, zijn de verschillende aspecten van de hechting aan leeftijdgenoten in de tweede stap toegevoegd.

Eerder is al aangetoond dat het internaliserend probleemgedrag op meetmoment 1 een significante voorspeller is van het internaliserend probleemgedrag op meetmoment 2. Dit wordt wederom bevestigd.

Met betrekking tot hechting aan leeftijdgenoten is er een significant hoofdeffect gevonden voor communicatie en vertrouwen. Communicatie leeftijdgenoten (M1) is significant positief gerelateerd aan LK (M2): een hoge mate van communicatie leeftijdgenoten op M1 voorspelt een hoge mate van LK op M2. Dit komt overeen met eerder gevonden correlaties. Vertrouwen is significant negatief gerelateerd aan zowel AD/TG en LK, hetgeen aansluit bij de

Tabel 4

Stapsgewijze regressie-analyse, hechting aan leeftijdgenoten (M1) als voorspeller van internaliserend probleemgedrag (M2).

Stap		AD		TG		LK	
		β	ΔR^2	β	ΔR^2	β	ΔR^2
1	<i>Controle variabelen</i>		.30***		.32***		.36***
	Intern. Problematiek (M1)	.56***		.57***		.60***	
2	<i>Hoofdeffect hechting (M1)</i>		.02*		.02***		.03***
	Communicatie	.02		-.08		.12*	
	Vervreemding	.00		.04		-.02	
	Vertrouwen	-.15***		-.16***		-.16***	

Noot. ⁺ $p = .06$. * $p < .05$. ** $p < .01$. *** $p < .00$.

verwachting. Een lage mate van vertrouwen aan leeftijdgenoten voorspelt een hoge mate van internaliserend probleemgedrag (AD/TG/LK) op M2. Voor vervreemding zijn er geen relaties gevonden.

Discussie

Dit longitudinale onderzoek heeft de relatie tussen de hechting aan ouders en leeftijdgenoten enerzijds en internaliserend probleemgedrag anderzijds bestudeerd. Daarnaast is er onderzocht of sekse en zelfwaardering van de adolescent een modererende rol spelen in de relatie tussen hechting en internaliserend probleemgedrag.

Als eerste is de hechtingsrelatie aan ouders onderzocht. Verwacht werd dat meisjes een hogere mate van hechting aan de ouders rapporteren dan jongens. De resultaten uit het huidige onderzoek blijken deze hypothese echter niet te ondersteunen. Als er al significante sekseverschillen worden gevonden, scoren jongens in de meeste gevallen zelfs hoger dan meisjes. Dit staat in contrast met de onderzoeksresultaten van Buist en collega's (2002). Wellicht heeft dit afwijkende onderzoeksresultaat te maken met het gegeven dat de mate van gehechtheid aan de ouders gedurende de adolescentie verschillend afneemt voor jongens en meisjes. Eerder onderzoek van Buist en collega's (2002; 2004a) geeft bewijs voor een afname tijdens de adolescentiefase en laat daarnaast zien dat deze afname niet voor beide seksen hetzelfde verloopt. Dat de afname in de hechting voor jongens en meisjes verschilt, kan wellicht verklaren dat jongens tijdens dit onderzoek tijdelijk een hogere mate van hechting aan de ouders vertonen dan meisjes. Tevens is gebleken dat er minder stabiliteit en continuïteit wordt gevonden in onderzoeken die gericht zijn op specifieke hechtingsrelaties (Buist et al., 2004a). Het huidige onderzoek richt zich op specifieke kenmerken van de hechtingsrelatie, waardoor de resultaten wellicht ook afwijkend kunnen zijn.

De hypothese dat zowel jongens als meisjes in hogere mate gehecht zijn aan hun moeder dan aan hun vader wordt op basis van de onderzoeksresultaten aangenomen. Deze bevinding komt overeen met resultaten uit eerdere studies (Buist et al., 2004c; Forbes & Adams-Curtis, 2000; Markiewicz et al., 2006; Williams & Kelly, 2005). Er kan gesteld worden de moeder een belangrijkere hechtingsfiguur is voor adolescenten dan de vader.

In overeenstemming met de literatuur, vertonen meisjes meer internaliserend probleemgedrag dan jongens (Ter Bogt et al., 2003). Dit sekseverschil kan verklaard worden doordat meisjes een slechter aangepaste copingstijl hanteren dan jongens (Hampel & Petermann, 2005).

Uit het huidige onderzoek blijkt dat hechting invloed heeft op internaliserend probleemgedrag. Een lagere mate van hechting aan de ouders is, zoals verwacht, geassocieerd met een hogere mate van internaliserend probleemgedrag. Dit resultaat komt overeen met eerder gevonden onderzoeksresultaten (Buist et al., 2004c; Muris et al., 2003). Overeenkomend met onderzoek van Duchesne en collega's (2009) lijkt er sprake te zijn van een groter effect van de hechting aan moeder en het ontwikkelen van internaliserend probleemgedrag bij adolescenten. Wanneer gekeken wordt naar de resultaten van de regressieanalyse blijken er minder significante verbanden gevonden te worden tussen hechting en internaliserend probleemgedrag. Verbanden zijn daarin consistent gevonden voor de communicatie met ouders en internaliserend probleemgedrag. Een lage mate van communicatie met moeder is gerelateerd aan een hoge mate van internaliserend probleemgedrag. Opvallend is dat een lage mate van communicatie met vader gerelateerd is aan een lage mate van internaliserend probleemgedrag. Dit komt overeen met eerder onderzoek van Lui (2008). Een verklaring hiervoor zou kunnen zijn dat de vader als minder toegankelijk wordt ervaren (Lieberman et al., 1999). Hierdoor kan communicatie met vader wellicht als meer controlerend worden ervaren, waarmee de kans op internaliserend probleemgedrag toeneemt (Barber & Harmon, 2002; Van der Bruggen, Stams, & Bogels, 2008).

Er is een positief verband gevonden tussen communicatie met moeder en angstig/depressief gedrag van meisjes, evenals onderzoek van Margolese en collega's (2005) liet zien. Er is echter geen modererend effect van sekse gevonden in de regressieanalyse. Dit is een inconsistent resultaat met eerder onderzoek van Margolese en collega's (2005), waaruit blijkt dat meisjes met een lage mate van gehechtheid aan hun moeder meer depressieve gevoelens vertonen dan jongens. De huidige onderzoeksresultaten komen overeen met eerder onderzoek van Duchesne en collega's (2009), namelijk dat voor zowel jongens als meisjes geldt dat een lage mate van hechting aan de ouders, maar vooral aan de moeder meer angstgevoelens bij adolescenten voorspelt. Uit de huidige onderzoeksresultaten blijkt dat jongens en meisjes niet significant verschillen in de relatie tussen hechting aan ouders en internaliserend probleemgedrag.

Concluderend kan worden gesteld dat er verbanden gevonden zijn tussen hechting aan de ouders en internaliserend probleemgedrag. Maar deze relatie wordt niet gemodereerd door sekse van de adolescent. Omdat er wel duidelijke verschillen in de hechting aan moeder versus vader gevonden zijn, lijkt de sekse van de ouder grotere invloed te hebben op de relatie tussen hechting en internaliserend probleemgedrag dan sekse van de adolescent. Het is daarom van belang om onderscheid te maken tussen de ouders bij onderzoek naar effecten van hechting aan

de ouders. Hoewel toetsing geen significante verschillen in sekse van de adolescent oplevert, blijken sekseverschillen in correlaties wel aanwijzingen te geven voor het belang van het maken van onderscheid tussen jongens en meisjes in vervolgonderzoek.

In dit onderzoek is niet alleen de hechting aan ouders die van invloed is op internaliserend probleemgedrag onderzocht, maar ook of zelfwaardering een moderende rol speelt in het probleemgedrag van de adolescent. Hierbij is gevonden dat bij adolescenten met een hoge zelfwaardering een verhoogde communicatie met ouders wel een afname van de lichamelijke klachten tot gevolg heeft. Dit resultaat is in overeenstemming met eerder gevonden onderzoeksresultaten van Barrett en Holmes (2001) & Barber, Ball en Armistead (2003), namelijk dat zowel een hoge zelfwaardering als een hoge mate van hechting aan ouders een beschermende factor is voor de ontwikkeling van internaliserend probleemgedrag. Voor adolescenten met een lage zelfwaardering heeft een verhoging van de communicatie met de ouders geen invloed op de afname van lichamelijke klachten. Opvallend is dat een toename in de mate van communicatie met ouders (wanneer de adolescent een laag zelfbeeld heeft) eerder leidt tot een toename van de lichamelijke klachten. Dit onderzoeksresultaat komt niet overeen met de gestelde hypothesen, maar kan wel verklaard worden. Uit onderzoek van Laible (2007) en Margolese en collega's (2005) blijkt een hoge zelfwaardering een beschermende factor te zijn voor de ontwikkeling van internaliserend probleemgedrag. Wanneer de zelfwaardering van de adolescent laag is heeft dit een averechts effect; een toename van de lichamelijke klachten. Een lage zelfwaardering kan mogelijk gepaard gaan met onvoldoende copingstrategieën en aanpassingsvermogen om op een goede manier om te kunnen met de verhoogde communicatie van de ouders (Engels et al., 2000). Om een afname van de lichamelijke klachten te bewerkstelligen, is een toename van de zelfwaardering een vereiste (Barrett en Holmes, 2001; Barber et al., 2003; Margolese et al., 2005). Hoewel toetsing verder geen significante verschillen voor zelfwaardering van de adolescent oplevert, blijkt zelfwaardering in correlaties wel aanwijzingen te geven voor het belang van het meenemen van zelfwaardering in vervolgonderzoek.

Zoals blijkt uit de resultaten met betrekking tot sekseverschillen is het belangrijk om onderscheid te maken tussen moeder versus vader. Waarschijnlijk worden er in vergelijking tot de hechting aan beide ouders, meer relaties gevonden wanneer onderscheid wordt gemaakt tussen moeder versus vader. Wanneer bij vervolgonderzoek dit onderscheid wordt gemaakt, zullen er bij toetsing mogelijk meer significante hoofdeffecten van zelfwaardering gevonden worden.

Als laatste is de hechtingsrelatie aan leeftijdgenoten onderzocht. Uit het huidige onderzoek blijkt dat hechting aan leeftijdgenoten van invloed is op internaliserend probleemgedrag. Echter niet op alle gebieden, wanneer het gaat om vertrouwen aan leeftijdgenoten is er een positief verband gevonden met betrekking tot internaliserend probleemgedrag. Een lage mate vertrouwen leeftijdgenoten hangt samen met veel internaliserend probleemgedrag. Dit resultaat komt overeen met de bevindingen van Laible en collega's (2000; 2007) en Wilkinson (2004). Deze onderzoekers hebben onderzocht dat een hoge mate van hechting aan de voor de adolescent belangrijke hechtingsfiguur (moeder, vader, leeftijdgenoten en een eventuele partner in een romantische relatie) een beschermende factor is voor internaliserend probleemgedrag.

Opvallend is het positieve verband dat gevonden is tussen vervreemding leeftijdgenoten en angstig/ depressief gedrag en teruggetrokken gedrag. Dit spreekt eerdere onderzoeksresultaten tegen, waarbij een lage mate van vervreemding juist een beschermende factor zou zijn voor internaliserend probleemgedrag (Laible, 2007; Laible et al., 2000; Lieberman et al., 1999). In de literatuur zijn er geen directe aanwijzingen te vinden om dit verband te verklaren. Een verklaring zal verder gezocht moeten worden en kan in verband gebracht worden met het zoeken naar de 'eigen ik' tijdens de adolescentie, en het moeten voldoen aan verwachtingen van ouders, leeftijdgenoten, leraren en andere personen die druk kunnen uitoefenen op de adolescent. De adolescent wordt hierdoor belemmerd om zelf te kunnen kiezen wat goed is voor de eigen ontwikkeling. Het zoeken naar de 'eigen ik' kan gepaard gaan met een goede hechtingsrelatie met leeftijdgenoten, maar wel met veel stress en lichamelijke klachten ten gevolgen (Weaver, Wuest & Ciliska, 2005). Een andere verklaring is een lage zelfwaardering van de adolescent (Engels et al., 2000; Wilkinson, 2004). Uit de hiervoor besproken resultaten tussen hechting aan ouders en zelfwaardering blijkt dat een hoge mate van hechting aan ouders, gepaard kan gaan met veel lichamelijke klachten. De oorzaak van de lichamelijke klachten in de hechting aan ouders is de lage zelfwaardering van de adolescent. Naar aanleiding van deze resultaten kan er voor hechting aan leeftijdgenoten en lichamelijke klachten een soortgelijke hypothese geformuleerd worden. Om te onderzoeken of deze suggestie correct is, is het raadzaam om in vervolgonderzoek naar de hechting aan leeftijdgenoten, een eventueel moderatie-effect van zelfwaardering te analyseren.

Tevens is er een positief verband gevonden tussen communicatie leeftijdgenoten en teruggetrokken gedrag. Dit gevonden verband sluit aan bij de bevindingen van Laible en collega's (2004) waarbij een hoge mate van hechting aan leeftijdgenoten in relatie wordt gebracht met een hoge mate van sociale competentie en aanpassingsvermogen.

Als laatste is er een opvallend positief verband gevonden tussen communicatie leeftijdgenoten en lichamelijke klachten. Dit gevonden verband sluit niet aan bij eerdere literatuur (Laible, 2007; Laible et al., 2000; Lieberman et al., 1999; Margolese et al., 2005). Een verklaring hiervoor is dat een hoge communicatie met leeftijdgenoten een teken kan zijn van populariteit. Bij populariteit is er geen sprake van hechte vriendschappen (Buist, Dekovic, Meeus & van Aken, 2004). Populariteit en dus een hoge mate van communicatie met leeftijdgenoten kan een uiting zijn van goed aangeleerde sociale vaardigheden (Liebermann et al., 1999) en hoeft geen beschermende factor te zijn voor lichamelijke klachten. Verder onderzoek naar de rol van hechting aan leeftijdgenoten behoeft aandacht om zo te komen tot consistente onderzoeksresultaten.

Tot slot wordt gekeken naar de hechting van adolescenten aan ouders versus leeftijdgenoten. Verschillende aspecten van hechting blijken belangrijk te zijn voor de relatie met internaliserend probleemgedrag. Voor de hechting aan ouders blijkt communicatie verband te hebben met verschillende vormen van internaliserend probleemgedrag. Daarentegen heeft in de hechting aan leeftijdgenoten het aspect vertrouwen verband met internaliserend probleemgedrag. Dit kan verklaard worden doordat communicatie in de relatie met ouders en vertrouwen in de relatie met leeftijdgenoten belangrijk blijken te zijn voor de adolescent. Tijdens de adolescentie staat het ontwikkelen van de identiteit en autonomie centraal (Buist et al., 2004b; Bowlby, 1982). De band met ouders verandert doordat de adolescent meer autonomie ontwikkelt. De verbondenheid met ouders blijft echter wel belangrijk (Grotevant & Cooper, 1998). Wanneer een adolescent niet goed met zijn/haar ouders kan praten, kan dit relatie hebben met internaliserend probleemgedrag bij de adolescent. Adolescenten richten zich in deze levensfase tevens meer op leeftijdgenoten, die in deze levensfase belangrijker zijn dan de ouders (Collins, Maccoby, Steinberg, Hetherington, & Bornstein, 2000; Harris, 1998; Lieberman et al., 1999; Margolese et al., 2005). Wanneer deze leeftijdsgenoot het vertrouwen schaadt, kan dit de zelfwaardering van de adolescent doen afnemen, waardoor de kans op internaliserend probleemgedrag vergroot.

Er zijn een aantal beperkingen aan dit onderzoek te noemen. Zo woont ongeveer een kwart van de adolescenten uit de onderzoekspopulatie niet met beide ouders in een huis. Dit kan invloed hebben op de hechting aan de uitwonende ouder, wat vervolgens de onderzoeksresultaten kan beïnvloeden. Omdat de thuissituatie van de onderzoekspopulatie een afspiegeling is van de samenleving, gaat het om een reële situatie waarover in het huidige onderzoek uitspraken zijn gedaan.

Ten tweede bestaat de onderzoekspopulatie voornamelijk uit Nederlandse adolescenten uit middenklasse autochtone gezinnen. Hierdoor kunnen de onderzoeksresultaten niet gegeneraliseerd worden naar andere etnische groepen en sociaal economische klassen.

Een derde beperking is dat de betrouwbaarheid van de schaal vertrouwen in moeder en leeftijdgenoten op beide meetmomenten relatief laag is, waardoor resultaten voorzichtig geïnterpreteerd dienen te worden.

Tenslotte zijn de onderzoeksdata in het huidige onderzoek alleen verkregen via zelfrapportage van adolescenten. Wanneer onderzoeksdata met andere meetinstrumenten verzameld zouden worden, zal dit wellicht leiden tot andere resultaten. Zo kan in toekomstig onderzoek de hechtingsrelatie bijvoorbeeld door middel van observatie worden bekeken. Bij het verkrijgen van gegevens over internaliserend probleemgedrag is zelfrapportage wel belangrijk. Het gaat hierbij namelijk om gevoelens en gedachten van adolescenten, die door hen zelf het beste te rapporteren zijn.

Desalniettemin heeft het huidige onderzoek een bijdrage geleverd aan de wetenschappelijke kennis over de relatie tussen hechting en internaliserend probleemgedrag. Op verschillende punten heeft dit onderzoek nieuw bewijs geleverd voor reeds bestaande theorieën. Hiermee is de kennis over factoren die van invloed zijn op het ontwikkelen van internaliserend probleemgedrag bij adolescenten gegroeid. Deze kennis kan bijdragen aan een betere preventie en behandeling van internaliserend probleemgedrag bij adolescenten. Zo kan internaliserend probleemgedrag preventief worden voorkomen, door aandacht te besteden aan hechtingsrelaties van ouders en hun kinderen. Tevens blijkt het belangrijk om ook relaties in de omgeving van adolescenten bij de behandeling van internaliserend probleemgedrag te betrekken. Hierbij kan bijvoorbeeld gedacht worden aan systeemtherapie, waarbij de ouders in de behandeling worden betrokken. Ook kan er aandacht zijn voor relaties met leeftijdgenoten in de behandeling. Het hebben van aandacht voor hechtingsrelaties in de preventie en behandeling van internaliserend probleemgedrag, kan het percentage adolescenten met internaliserend probleemgedrag wellicht doen afnemen.

Literatuur

- Achenbach, T. M. (1991). *Manual for the youth self-report and 1991 profile*. Burlington: University of Vermont, Department of Psychiatry.
- Armsden, G. C., & Greenberg, M. T. (1987). The inventory of parent and peer attachment: Individual differences and their relationship to psychological well-being in adolescence. *Journal of Youth and Adolescence*, *16*, 427-453.
- Barret, P.M. & Holmes, J.(2001). Attachment relationships as predictors of cognitive interpretation and response bias in late adolescence. *Journal of Child and Family Studies*, *10*, 51-64.
- Barber, B. K., & Harmon, E. L. (2002). Voilating the self: Parental psychological control of children and adolescents. In B. K. Barber (Ed.), *Intrusive parenting: How psychological control affects children and adolescents* (pp. 15-52). Washington DC: American Psychological Association.
- Barber, C.M, Ball, J. & Armistead, L. (2003). Parent-adolescent relationship and adolescent psychological functioning among African-American female adolescents: Self-esteem as a mediator. *Journal of Child and Family Studies*, *3*, 361–374.
- Bowlby, J. (1982). *Attachment and loss, Vol. 1. Attachment*. New York: Basic Books.
- Buist, K. L., Dekovic, M., Meeus, W., & van Aken, M. A. G. (2002). Developmental patterns in adolescent attachment to mother, father and sibling. *Journal of Youth and Adolescence*, *31*, 167-176.
- Buist, K. L., Dekovic, M., Meeus, W., & van Aken, M. A. G. (2004a). Leeftijdsgebonden veranderingen in kwaliteit van gehechtheid van adolescenten aan vader en moeder. *Pedagogiek*, *3*, 246-261.
- Buist, K. L., Dekovic, M., Meeus, W., & van Aken, M. A. G. (2004b). Attachment in adolescence: a social relations model analysis. *Journal of Adolescent Research*, *19*, 826-850.
- Buist, K. L., Dekovic, M., Meeus, W., & van Aken, M. A. G. (2004c). The reciprocal relationship between early adolescent attachment and internalizing and externalizing problem behaviour. *Journal of Adolescence*, *27*, 251-266.
- Bulanda, R. & Majumdar, D. (2009). Perceived parent–child relations and adolescent self-esteem. *Journal of Child and Family Studies*, *18*, 203–212.
- Centraal Bureau voor de Statistiek. (2003). *Jeugd 2003, cijfers en feiten*. Voorburg/Heerlen.
- Collins, W. A., Maccoby, E., Steinber, L., Hetherington, E. M., & Bornstein, M. (2000).

- Contemporary research on parenting: The case for nature and nurture. *American Psychologist*, 55, 218-232.
- De Wit, J., Slot, W., & van Aken, M. (2004). *Psychologie van de adolescentie*. Baarn: HB Uitgevers.
- Duchesne, S., & Larose, S. (2007). Adolescent attachment to mother and father and academic motivation and performance in early adolescence. *Journal of Applied Social Psychology*, 37, 1501-1521.
- Duchesne, S., Ratelle, C. F., Poitras, S. C., & Drouin, E. (2009). Early adolescent attachment to parents, emotional problems, and teacher-academic worries about the middle school transition. *Journal of Early Adolescence*, 29, 743-766.
- Elbaum, B., & Vaughn, S. (2001). School-Based Interventions to Enhance the Self-Concept of Students with Learning Disabilities: a Meta-Analysis. *The Elementary School Journal*, 101, 303-329 (26).
- Engels, R., Finkenauer, C., Meeuws, W. & Dekovic, M. (2000). Hechting aan ouders en welbevinden van adolescenten: de invloed van sociale vaardigheden en sociale competentie. *Tijdschrift voor Pedagogiek*, 4, 1567-7109.
- Forbes, G. B., & Adams-Curtis, L. E. (2000). Gender role typing and attachment to parents and peers. *The Journal of Social Psychology*, 2, 258-260.
- Freeman, H., & Brown, B. B. (2001). Primary attachment to parents and peers during adolescence: Differences by attachment style. *Journal of Youth and Adolescence*, 30, 653-674.
- Grotevant, H. D., & Cooper, C. R. (1986). Individuation in family relationships: A perspective on individual differences in the development of identity and role-taking skill in adolescence. *Human Development*, 29, 82-100.
- Hampel, P., & Petermann, F. (2005). Age and gender effects on coping in children and adolescents. *Journal of Youth and Adolescence*, 34, 73-83.
- Harris, J. R. (1998). *The nurture assumption: Why children turn out the way they do*. New York: Free Press.
- Harter, S. (1988). *Manual for the self-perception profile for adolescents*. Denver, CO: University of Denver.
- Hoffmann, M. L., Powlishta, K. K., & White, K. J. (2004). An examination of gender differences in adolescent adjustment: The effect of competence on gender role differences in symptoms of psychopathology. *Sex Roles*, 50, 795-810.

- Kenny, M. E., & Gallagher, L. A. (2002). Instrumental and social/relational correlates of perceived maternal and paternal attachment in adolescence. *Journal of Adolescence, 25*, 203-219.
- Laible, D. J. (2007). Attachment with parents and peers in late adolescence: Links with emotional competence and social behavior. *Personal and Individual Differences, 43*, 1185-1197
- Laible, D. J, Carlo, G., & Raffaelli, M. (2000). The differential relations of parent and peer attachment to adolescent adjustment. *Journal of Youth and Adolescence, 29*, 45-59.
- Laible, D. J, Carlo, G., & Roesch, S.C. (2004). Pathways to self-esteem in late adolescence: the role of parent and peer attachment, empathy, and social behaviours. *Journal of Adolescence, 27*, 703-716.
- Lieberman, M., Doyle, A., & Markiewicz, D. (1999). Developmental patterns in security of attachment to mother and father in late childhood and early adolescence: Associations with peer relations. *Child Development, 70*, 202-213.
- Liu, Y. (2008). An examination of three models of the relationships between parental attachments and adolescents' social functioning and depressive symptoms. *Journal of Youth Adolescence, 37*, 941-952.
- Margolese, S. K., Markiewicz, D., & Doyle, A. (2005). Attachment to parents, best friend, and romantic partner: Predicting different pathways to depression in adolescence. *Journal of Youth and Adolescence, 34*, 637-650.
- Markiewicz, D., Lawford, H., Doyle, A., & Haggart, N. (2006). Developmental differences in adolescents' and young adults' use of mothers, fathers, best friends, and romantic partners to fulfill attachment needs. *Journal of Youth and Adolescence, 35*, 127-140.
- Miyahara, M. & Piek, J. (2006). Self-esteem of children and adolescents with physical disabilities: Quantitative evidence from meta-analysis. *Journal of Developmental and Physical Disabilities Journal, 18*.
- Muris, P., Meesters, C., Melick, M., & Zwambag, L. (2001). Self-reported attachment style, attachment quality, and symptoms of anxiety and depression in young adolescents. *Personality and Individual Differences, 30*, 809-818.
- Muris, P., Meesters, C., & van den Berg, S. (2003). Internalizing and externalizing problems as correlates of self-reported attachment style and perceived parental rearing in normal adolescents. *Journal of Child and Family Studies, 12*, 171-183.

- Raja, S. N., McGee, R., & Stanton, W. R. (1992). Perceived attachment to parents and peers and psychological well-being in adolescence. *Journal of Youth and Adolescence*, *21*, 471-485.
- Ridenour, T. A., Greenberg, M. T., & Cook, E. T. (2006). Structure and validity of people in my life: a self-report measure of attachment in late childhood. *Journal of Youth and Adolescence*, *35*, 1037-1053.
- Roelofs, J., Meesters, C., Ter Huurne, M., Bamelis, L., & Muris, P. (2006). On the links between attachment style, parental rearing behaviours, and internalizing and externalizing problems in non-clinical children. *Journal of Child and Family Studies*, *15*, 331-344.
- Song, H., Thompson, R. A., & Ferrer, E. (2009). Attachment and self-evaluation in Chinese adolescents: Age and gender differences. *Journal of Adolescence*, *32*, 1267-1286.
- Ter Bogt, T., Van Dorsselaer, S., & Vollebergh, W. (2003). *Psychische gezondheid, risicogedrag en welbevinden van Nederlandse scholieren*. Utrecht: Timbos-instituut.
- Van der Bruggen, C. O., Stams, G. J. J. M., & Bogels, S. M. (2008). The relation between child and parent anxiety and parental control. A meta-analytic review. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, *49*, 1257-1269.
- Van Dorsselaer, S., Zeijl, E., van den Eeckhout, S., Ter Bogt, T., & Vollebergh, W. (2007). *HBSC 2005: Gezondheid en welzijn van jongeren in Nederland*. Utrecht: Trimbos-instituut.
- Verhulst, F. C., van der Ende, J., & Koot, H. M. (1997). Handleiding voor de youth zelf-report (YSR) [Manual for the Youth Self-Report (YSR): Dutch version]. Rotterdam: Afdeling Kinder- en jeugdpsychiatrie, Academisch ziekenhuis/Erasmus Universiteit.
- Weaver, K., Wuest, J., & Ciliska, D. (2005). Understanding women's journey of recovering from anorexia nervosa. *Qualitative Health Research*, *15*, 188-206.
- Wichstrom, L. (1995). Harter's Self-Perception Profile for Adolescents: reliability, validity and evaluation of the question format. *Journal of Personality Assessment*, *65*, 100-116.
- Wilkinson, R. B. (2004). The role of parental and peer attachment in the psychological health and self-esteem of adolescents. *Journal of Youth and Adolescence*, *6*, 479-493.
- Williams, S. K., & Kelly, F. D. (2005). Relationships among involvement, attachment, and behavioral problems in adolescence: Examining father's Influence. *Journal of Early Adolescence*, *25*, 168-196.